

Beata Michalec

Muzeum Niepodległości w Warszawie

Akademia Finansów i Biznesu Vistula, Instytut Historii

ORCID: 0000-0002-3001-2382

***Warszawo ma... 79. rocznica wybuchu powstania
w getcie warszawskim***

W ramach projektu naukowego „Cztery powstania, jedna Niepodległość”, Muzeum Niepodległości w Warszawie zorganizowało trzecią konferencję w ramach tego cyklu. Spotkanie naukowe odbyło się 14 kwietnia 2022 roku w głównej siedzibie Muzeum, w Pałacu Przebendowskich /Radziwiłłów przy al. Solidarności 62.

W roku 2022 przypada 79. rocznica wybuchu powstania w getcie warszawskim. Powstanie kwietniowe było największym zbrojnym zrywem Żydów podczas II wojny światowej, a zarazem pierwszym powstaniem miejskim w okupowanej Europie. W utworzonym w 1940 roku getcie warszawskim Niemcy zamknęli ponad 400 tys. Żydów; dziesiątki tysięcy z nich zmarły z chorób i głodu. 22 lipca 1942 roku okupanci rozpoczęli deportację więźniów getta do obozu zagłady w Treblince. Zginęło tam niemal 300 tys. Żydów. Jesienią 1942 roku w tzw. getcie szczątkowym pozostało już tylko około 60 tys. osób. Byli to głównie ludzie młodzi i w sile wieku, bez rodzin, zatrudnieni w niemieckich warsztatach produkcyjnych, tzw. szopach. W tych warunkach, gdy nie pozostawało już nic do stracenia, wśród żydowskiej młodzieży narodziła się myśl o zbrojnym oporze.

19 kwietnia 1943 roku, w przeddzień święta Pesach, gdy niemieckie oddziały liczące 2 tys. ludzi, wspierane przez czołgi i wozy pancerne, ponownie weszły do getta, by je ostatecznie zlikwidować, do walki z nimi stanęło około 500 członków Żydowskiej Organizacji Bojowej, podzielonych

na 22 grupy bojowe pod dowództwem Mordechaja Anielewicza oraz około 150 bojowców Żydowskiego Związku Wojskowego. Symbolem powstania stały się flaga żydowska i polska, zawieszona na wysokiej kamienicy przy pl. Muranowskim, gdzie zacięty opór przez kilka dni stawiało zgrupowanie ŻZW pod dowództwem Pawła Frenkla. Ciężkie walki na terenie szopu szczotkarzy toczyli bojowcy ŻOB, dowodzeni przez Marka Edelmana. Zaledwie kilkudziesięciu powstańcom udało się wydostać kanałami i podziemnymi tunelami z płonącego getta. Większość z nich zginęła następnie w wyniku denuncjacji, część w walkach partyzanckich, niektórzy wzięli udział w powstaniu warszawskim w 1944 roku.

8 maja 1943 roku Niemcy otoczyli bunkier dowództwa ŻOB przy ul. Miłej 18. Około stu bojowców, wśród nich Mordechaj Anielewicz, uduśiło się dymem lub popełniło samobójstwo, nie chcąc wpaść w ręce Niemców.

Mimo to, walki pojedynczych grup powstańczych trwały dalej, aż do 16 maja. Tego dnia wieczorem na znak zwycięstwa Niemcy wysadzili w powietrze, znajdującą się poza terenem getta szczątkowego, Wielką Synagogę przy placu Tłomackie 7. Generał Jurgen Stroop, odpowiedzialny za likwidację getta, zapisał w swoim raporcie: „Żydowska dzielnica mieszkaniowa w Warszawie już nie istnieje!”. Po powstaniu Niemcy zrównali teren getta z ziemią.

Ogólnopolska Interdyscyplinarna Konferencja Naukowa „*Warszawo ma... 79. rocznica wybuchu powstania w getcie warszawskim*”, pod patronatem honorowym Marszałka Województwa Mazowieckiego i Prezydenta m.st. Warszawy, była okazją do przypomnienia tego ważnego zrywu, podczas którego Żydzi wykazali się prawdziwym bohaterstwem.

Konferencja miała charakter interdyscyplinarny i adresowana była przede wszystkim do historyków zajmujących się upowszechnianiem wiedzy na temat dziedzictwa i obecności Żydów na ziemiach polskich, historyków sztuki, badaczy literatury czy malarstwa, archeologów i var-savianistów.

Oficjalnego otwarcia dokonała dr Beata Michalec, zastępca dyrektora ds. programowych w Muzeum Niepodległości, która powitała zgromadzonych uczestników reprezentujących wiele ośrodków naukowych. Następnie zabrał głos Aleksander Ferens burmistrz Dzielnicy Śródmieście m.st. Warszawy, który podziękował i pogratulował organizacji tak ważnego spotkania naukowego.

Gościem honorowym konferencji była Krystyna Budnicka, Honorowa Obywatelka m.st. Warszawy, która jako dziewięcioletnia dziewczyn-

ka w czasie powstania w getcie i po jego upadku ukrywała się, wraz z rodzicami i innymi krewnymi, w bunkrze przy ul. Zamenhofa. Bracia byli członkami Żydowskiej Organizacji Bojowej i wzięli udział w powstaniu. Bunkier został wykryty przez Niemców dopiero we wrześniu 1943 i wtedy też Krystyna Budnicka kanałami ewakuowała się na stronę aryjską, gdzie ukrywała się, dzięki pomocy Rady Pomocy Żydom „Żegota”. W kanałach zostali jej rodzice i siostra. Członkini Stowarzyszenia Dzieci Holocaustu, opowiedziała wszystkim zgromadzonym swoją traumatyczną historię. Na twarzach niektórych słuchających osób było widać wzruszenie i łzy. Wyowiedź Krystyny Budnickiej w całości zostanie opublikowana w monografii pokonferencyjnej, tak jak wszystkie wygłoszone referaty.

Wystąpienia badaczy zainaugurował referat dr Beaty Michalec pt. *O poszukiwaniach żydowskich dzieci i borykaniu się z brakiem tożsamości*. W wystąpieniu zwrócono uwagę na problemy, z jakimi borykały się żydowskie dzieci po wojnie. Następnie dr Janusz Gmitruk, dyrektor Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego przedstawił referat pt. *Chłopi i Żydzi w panoramie dziejów*. Omówione zostały w nim m.in. problemy odpowiedzialności zbiorowej, represje skierowane w stosunku do osób, w tym chłopów, którzy ukrywali Żydów. Profesor Uniwersytetu Warszawskiego, dr hab. Jerzy Mazurek, reprezentujący także Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, podjął zagadnienie *Zagłada Żydów w powiecie opatowskim*. Również reprezentantka MHPRL, dr Mirosława Bednarzak-Libera wygłosiła referat pt. *Towarzystwo Szkoły Ludowej wobec ludności żydowskiej w autonomicznej Galicji*. Przedstawiciel Instytutu Pamięci Narodowej Oddział Białostok, Paweł Kornacki zaprezentował swoje badania: *Powstanie w getcie białostockim, wyobrażenia i rzeczywistość*. Przedstawiciele Instytutu Pamięci Narodowej Oddział Warszawa, Janusz Piwowar i Dawid Chomej przedstawili referat pt. *Losy uciekinierów z getta w Warszawie na przykładzie Rosy Hutnik i Lotte Eckstein*. Prezes Stowarzyszenia Monopol Warszawski, Janusz Owsiany, w wystąpieniu *Jak robić to co robić należy i być przyzwoitym*, przypomniał historię dyrektora warszawskiego ZOO Jana Żabińskiego i jego małżonki Antoniny, którzy podczas wojny w Willi pod Zwariowaną Gwiazdą, na terenie ogrodu zoologicznego ukrywali uciekinierów z getta. Moderatorem pierwszego panelu był Maciej Jakubowski, koordynator Działu Historii i Badań Naukowych w Muzeum Niepodległości w Warszawie.

W czasie przerwy, dr Janusz Gmitruk dyrektor Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego oraz dr Beata Michalec, z udziałem prof.

Jerzego Mazurka i Krystyny Budnickiej, w westybulu odsłonili wystawę planszową „Wieś polska w obronie ludności żydowskiej podczas II wojny światowej”, którą przygotowali pracownicy MHPRL.

Drugi panel konferencji prowadził Piotr Maroński, a rozpoczął się on od wystąpienia Doroty Łobody, przewodniczącej Komisji Edukacji w Radzie m.st. Warszawy, która podjęła zagadnienie *Twoje odwrócenie głowy pomaga tym, którzy dopuszczają się złą – Warszawska Nagroda Edukacyjna im. Marka Edelmana i jej wpływ na kształtowanie postaw dzieci i młodzieży*. Dr Anna Skoczek ze Szkoły Wyższej im. Bogdana Jasińskiego w Krakowie przedstawiła referat pt. *Łączy nas pamięć. Akcja Żonkile jako forma propagowania wiedzy o powstaniu w getcie warszawskim*. Przemysław Perkiel, pracownik Muzeum Historycznego w Przasnyszu wygłosił referat pt. *Na pomoc Żydom. Sylwetka prof. Krzysztofa Dunin-Wąsowicza*. Za ratowanie Żydów w czasie niemieckiej okupacji, w 1982 roku izraelski Instytut Yad Vashem przyznał Dunin-Wąsowiczowi oraz jego matce Janinie tytuł Sprawiedliwy wśród Narodów Świata.

Kolejny muzealniki, reprezentant Muzeum Żydów Mazowieckich w Płocku, dr Rafał Kowalski w swoim referacie *Okupacja niemiecka w Płocku (1939–1941) i powstanie w getcie warszawskim (1943) według Płocczan pochodzenia żydowskiego*, przybliżył świat płockich Żydów, liczący sobie blisko osiemset lat, zniszczony w siedemnaście miesięcy.

Przedstawiciel Zespołu Szkół Stenotypii i Języków Obcych w Warszawie, dr Mirosław Matosek, w referacie *Życie codzienne i zagłada aniołów i ludzi*, zwrócił uwagę na los społeczności żydowskiej w Sobolewie, mało znanej miejscowości leżącej na pograniczu Mazowsza, Podlasia i Lubelszczyzny.

Przedstawiciel Muzeum Niepodległości, kierownik Działu Edukacji dr Krzysztof Bąkała wygłosił referat pt. *Zofii Kossak-Szczuckiej Konrad Żegota*, w którym starał się sprostować funkcjonujące w przestrzeni wydawniczo-naukowej stereotypy dotyczące tej postaci.

Daria Zarodkiewicz, studentka w Instytucie Historii Akademii Finansów i Biznesu Vistula w swoim wystąpieniu przedstawiła mało znaną historię pt. *Ludność żydowska w Makowie Mazowieckim*. Kierownik Działu Historii i Badań Naukowych w Muzeum Niepodległości Maciej Jakubowski przekazał w swoim referacie informacje o *Getcie w Strzegowie XI 1941–XI 1942*. Krzysztof Andrulonis, student Uniwersytetu Warszawskiego, jako badacz literatury wygłosił referat pt. *Henryka Łazowertówna w getcie i o getcie – przypomnienie poetki, poświęcony poetce*,

której postać i twórczość należy, jego zdaniem, przywrócić powszechnej pamięci. Wskazał na szczegóły jej biografii oraz to, jak zapamiętali ją, jako człowieka, jej ówczesni znajomi, omawiając skomplikowane dzieje jednego z listów, który posłała z getta do swojego przyjaciela.

Kolejnym prelegentem był kustosz z Muzeum Więzienia Pawiak Oddział Muzeum Niepodległości w Warszawie – Robert Hassalbusch, który wygłosił referat pt. *Pawiak a powstanie w getcie*, przypominając m.in. o tym, iż dzisiejszy pomnik Drzewo Pawiackie jest niemym świadkiem tamtych czasów. Historyk sztuki Bartłomiej Sokołowski, pracownik Działu Historii i Badań Naukowych w Muzeum Niepodległości w swoim wystąpieniu *Twórczość artystyczna Romana Kramsztyka na przykładzie rysunków sporządzonych w getcie warszawskim*, przedstawił postać artysty i pokazał zebrany szkice polskiego malarza.

Kustosz z Mauzoleum Walki i Męczeństwa Oddział Muzeum Niepodległości Andrzej Kotecki, w swoim referacie *Szalom! Judaika ze zbiorów Muzeum Niepodległości* omówił założenia wystawy, która została otwarta w Pałacu Przebendowskich /Radziwiłłów i towarzyszyła obradom konferencji. Ostatni prelegent, Piotr Maroński, pracownik Działu Historii i Badań Naukowych, zakończył konferencję referatem pt. *Sprzedaż i dostawy broni dla walczącego getta*.

Pokłosiem obrad będzie recenzowana monografia pokonferencyjna, zawierające treść wystąpień, zgłoszonych przez prelegentów. To nie tylko znakomity sposób udokumentowania aktualnego stanu badań, ale także możliwość dotarcia do szerokiego grona odbiorców, zainteresowanych tematyką.

Beata Michalec

„*Warszawo ma... 79. rocznica wybuchu powstania w getcie warszawskim*”, konferencja naukowa, Muzeum Niepodległości w Warszawie, 14 kwietnia 2022.